

הד הימים

א

המלחמה והריבולוציה

שני דברים מעכבים אותנו מלפתוס את מהותם העיקרית של מאורעות החיים: השטף וריחוק הזמן.

על ההוה קשה לנו לעמוד ולהעריכו כראוי לפי שהוא שוטף, לפי שאנחנו עצמנו נתונים בתוך השטף, שגם אנו הננו שותפים למאורעות, נוגעים בהם, דנים אותם לזכות או לחובה, הכל לפי טובת הגוף שלנו. והגוף פסול לעדות. חוץ מזה, הגאות של האדם טורפת את בינתו הישרה. הגאות משיאה את האדם אל הסברא, שהוא נזר הבריאה, שדורו הוא נזר הדורות, שחוג מקורביו וחבריו הוא נזר הדור, מתוקה לאדם הדעה, שהמאורעות, שהוא עצמו שותף להם, או אפילו רק עד ראייה, חשובים ביותר ועתידיים לשנות סדרי עולם. בשעה שבשוק השוקק מתנועעים בניאדם כעצי היער, והפיות שואגים כהמית מים רבים, והפרצופים לוהטים ומוזהירים בזהר ארגמן כבשעת זריחתה של שמש, והידיים מוחאות כבשעת גתינתה של תורה חדשה, הרי האדם, היחיד, כגבעול של קש על פני מים רבים. כל אדם מניח בביתו, בתוך חדר משכיתו, את נפשו, את דעתו הצלולה, את כח הגיונו והבנת המאורעות. וכשהוא יוצא אל השוק הוא בא לשם ריק, לוח חלק, תלמיד מקשיב, עבד כפות, ומתערב בין ההמון. וכשמודמנת לו בריקאדה על דרכו, פעמים הוא עולה גם עליה, בלא כונה תחלה, בלא הכנה, בלא עיון ושקול דעת, בלא מלחמה פנימית ורתיחת חושים. הוא עולה עליה מפני אשגרת הצבור, מפני כח וזדוחה של הרבים, מפני שהוא גל בין גלים, קש בין הגלים. וכן אנו מוצאים בניאדם, שנעשו לקדושים, שעלו על מובחה של איזו אידיאה לקרבן, אידיאה של החופש למשל, או אידיאה של אהבת הבריות או אידיאה של הגנה על רע, — דברים שבימות החול, בתוך בני ביתם, בתוך חוג מכריהם, היו האנשים הללו תמיד דשים אותם בעקביהם. כך יש גבורים בלא גבורה, כמו שסכום גדול של גבורה מבוזזת בעולם בלא גבורים, מין גבורה בצינעא, ומפני כך אין לתמוה, שפרצופיהם של מפקדי התנועות, אותם הגנירלים המנהלים את האוכלסים, אינם ברורים כל-עיקר לבני דורם, אף-על-פי שהם עומדים בראשן של התנועות, במרכזם של דורם, אף-על-פי שבני דורם מטפלים באישיותם הרבה יותר משהם מטפלים באישיותם של

אחרים אף-על-פי שמשגיחים עליהם בשבע עינים, ובשוק השוקק קולותיהם מתגברים על שאר הקולות. סימן הוא, שדוקא מפני כך ערפל פרוש עליהם. תומים לנו גם מאורעות העבר, שכבר חלף, לפי שהם עוטים את הצעיף של ריחוק הזמן, ופניהם מזהירים על ידי כך ביותר. דברי הימים תמיד מזויפים הם. מן העבר מגיעות אלינו רק בנות קולותיהם של המאורעות. בנות הקולות מצורפות ומזוקקות הן, ולפי שזולשה הן, לכן הן שופכות עלינו קסמים ומשחדות את דעתנו. הרבה מן החלאה והזוהמה נגרף על ידי גלי הימים, נגרף לתהום הנשית. על העבר פרוש תמיד צעיף הרומנטיות. הדרת השיבה משחדת. תפיסה אחרת לא ניתנה לאדם. שמותיהם של גבורים נאכנים, אנשי לב וצנועים, שעשו את מעשיהם הטובים במכתרים, נמחקים מעל לוח התולדה. דוקא מפני שגבורים היו האנשים האלה, שטובי לב היו, שחכמים היו, היו נחבאים אל הכלים! חיים הם להם את שבעים שנות חייהם תחת קורת ביתם וזורעים טוב וצדקה בסתר, הרשעים, הפושעים, הרוצחים, אלו ששאפו לשלטון, לבצע, לשפיות דמים, אלו שהחרב היתה תלויה להם ממעל כסאם, שחנפו לתקיף ורכאו את האביון, שהרגו את יצרם הרע על כל העניים, החלשים והצדיקים. שעניניהם היו רק אל עניניהם הדלים, עניני הבשר — אלו געשים בעיניהם של הדורות הבאים, הדור השני או השלישי, לגבורים, ליחידי סגולה, לאנשי מעלה, לבעלי טובתה של האנושיות, לגבורים עממיים ולאומיים, שיוצאי ירכם מקימים להם מצבות וזרון. המשוררים קושרים להם חרוזים, ותצוקות בתי-הספר מקצרים על ידיהם את ימי ילדותם ומשננים בעל פה את שמותיהם, מעשיהם ומפעליהם הכבירים, שעשו לטובתם של הבריות, אם גבור זה, שואף הבצע, היה מלך, מצרפים לשמו את השם „גדול” — והרי לנו ריכרד לב הארי, פרידריך ופטר הגדול, אלכסנדר עושה השלום, נפוליאון הגדול ואחרים. הדי שריחוק הזמן מקלקל את שורת הדין, ולא רק משום שדברי הימים נכתבו כמעט המיד על ידי סופריהם של המלכים והשרים, שהעלו את מעשיהם בספי לדור אחרון, לא רק משום שדברי הימים נעשו על ידי המלכים ונכתבו על ידי הנתינים, כי-אב, וזהו העיקר, שמשקר האדם נטבעו לנפשו, שמתוק עליו השקר: בלעדיו אין לו חיים. מכאן אנו למדים, שלא ניתן לאדם לראות אלא את אחוריהם של המאורעות ולא את פניהם. רק בקליפות ישחשע האדם. וסדר דברי הימים הוא כמעט סדר חייהם של החוטאים והפושעים.

ואולם לא רק את דברי הימים מדיף האדם. גם את נפשו הוא מדיף לעצמו הוא משקר. כי לא יכול האדם לראות את נפשו כמו שהיא — והיא מפתח האדם מפני מערומיו כמפני נחש עקלתון. חושש האדם, שלא יוקע חלילה קלונה בפני אחרים ואפילו בפני עצמו. חטא גדול חטא הם, גם את נפשו יכול האדם לראות רק בעד זכוכית מגדלת. נוח לו לאדם לראות בכוכבים ובמזלות, לסול מסלות חדשות ולמצוא ארצות לא ידועות מלהסתכל לתוך נפשו הסתכלות של אמת, הסתכלות לא משוחדת, הסתכלות נוקבת. מתירא האדם מפני המחבואים שבו. מפני המרתף של נפשו. על כן הוא תופר לעצמו מימות עולם לבושים, לבושי אור וצדקה, שהוא מתעטף בהם. על כן הוא בונה כמה וכמה עליות על מרתף נשמתו. האדם תשוקתו אל האדמה, אל החומר, אל הרפש והזוהמא, ובונה כשמים עליותיו, ומשום מה? משום שחומר זה,

שהוא משתוקק כל כך אליו, שבשרו מתאוה כל כך אליו, בזוי מאד בעיני רוחו, שהרי שואף האדם גם אל ניצוץ האור, שהרי שואף הוא גם להתדבק בשלהבת העליון שבשמים, במנוחה, בנירבנה. אולם גם את ניצוץ האור שונא האדם, לפי שהלה ממרר את המתיקות של חיי הבשרים, מוסך טפה של רעל בכוס התאוה. על כן מתנקם האדם בניצוץ האלהי ושולח בו את לעגו. וכך רואים אנו את נפש האדם נתונה בתוך שלשלת של סתירות וניגודים. אוהב האדם בשר, חיי גהת ועצלות, אוהב האדם לפטם את גופו ולעדרן את חושי, אולם משתוקק האדם גם אל המות ושואף להתדבק בו כפרפר המתדבק באש. רואים אנו את האדם, כשהוא טורח דורות הרבה, עמל ובונה מגדלים גבוהים ובנינים המגיעים עד לשמים, וביום אחד הוא קם והורס את הבנינים, שותה את חשוקת ההריסה עד לשכרון ורוקק לתוך כוס תענוגיו.

תענוג ההריסה הזאת הוא קורא בשם מלחמה או ריבולוציה. התענוג הזה נעשה על פי חקים קבועים, על פי דינים ותלי דינים, על פי סעיפי פרוגרמה של חכמים מלומדים בתורת האסטרטיגיקה והאיקונומיקה, תחת דגלים של לאומים ומעמדות, בשמם של אלים ואלילים, של תורות וזכויות אדם.

המלחמה והריבולוציה הן שתי תקופות בחיים, שבהן כאילו נקרע אשנב לתוך נפשו האפלה של האדם. נשמתו של האדם מתגלית לפנינו כיריעה. רואים אנו את האינסטינקטים הרעים שבאדם, כשהם יוצאים לפעלם. הגדרים נפרצים, כל מה שהיה אסור, נעשה מותר. ולא רק מותר, כי-אם גם מחויב, כל מה שנעשה ועלה בסתר לבם של האוכלסים בתקופות דורות, ניתן לו ניב שפתים. המלחמות והריבולוציות לגבי שנות השלום והריבולוציה הן כרוחות שאינן מצויות לגבי רוחות מצויות. בתקופות הללו אנו מכירים את הרוחות המצויות, הרוחות שאינן טהורות, המנוהמות, ספוגות הרעל והמשטמה, המגשבות תמיד בשנות שלום ושלוה בין בני-אדם בכל יום ובכל רגע, תמיד, כשהכל נלחמים עם הכל, אלא שאין העין בוחנת ברוחות אלו כראוי מפני תמידותן, מאחרי שגם התמידות היא צעיק.

אמנם גם בשעת מלחמה וריבולוציה אין האדם פורץ את הגדרים כולם. מערומים אינם מדרך הטבע של האדם. בלא לבושים אין לאדם חיות בעולם זה. ולפיכך אנו רואים, שדוקא בשעת מלחמה וריבולוציה מטיפות השפתים לשלום ולאהבה, שבמדה שהאדם הורס, גוזל, רוצח ומפיר חקי האדם והאלהים, במדה זו גם שם אלהים שגור יותר על לשונו והוא מכבד יותר, כביכול, בשפתיו את כבוד האדם וזכות האדם. דומה, כאילו מחכין האדם להשתיק את ישות המוסר שבלבו, המכרסם אותו בגלל מעשי הרע. השר של דברי הימים מקדים תמיד לכל מלחמה וריבולוציה אידיאה נעלה, שבשמה נלחמים: הצלב, האבירות, חירותם של עמים קטנים, החופש. הלבוש תמיד מוכן. מובן, שהלבוש הוא לפי רוח האדם, והאדם הוא לפי רוח הזמן. אהבה, אחוה ורעות - הכרוזים הללו שגורים דוקא על הלשוניות וגשמעים בראש הומיות בימים, שבהם מתיוס ראשים בשוק.

אמנם באות בשעת מלחמה וריבולוציה רוחות חזקות וקורעות, כביכול, את היוליונות ואת הלבושים ואומרות: הנה האדם בצביונו ובשעור קומתו, חסתכל-נא בו! הרי לך זכויות מגדלת והסתכל בו! הנה פלוני גבור הוא, הוא

חרף את נפשו בשביל האומה, בשביל הכלל, בשביל האהבה, והנה פלוני בוגד הוא. רמאי הוא. נוכל הוא! כך מדברים אלינו המעשים, אולם שפת המעשים מגומגמת היא. משקרת היא. ודוקא בשעת מלחמה וריבולוציה שולטים בבלבול הדעות וערבוביה של הלבבות. לעולם אין אנו יודעים, אם גבורה של תקופה זו, שאנו חיים בה, גבור הוא אם לא.

וגם את נפשו של הבוגד אין אנו יודעים. יש בגידה, שתכנה הוא יושר הלב, ויש מסירות נפש של קנאות, המביאה רעה יותר גדולה מן הבגידה, וגם תכנה אינו זהב טהור, וגדולים יותר חלליהם של הגבורים נאמני הלב, האומרים בתמימותם להביא את האושר לבני האדם ומובילים אחריהם את האוכלסים, מחלליהם של הבוגדים. וכל זה לא נאמר כלל בדרך יוצא מן הכלל, וכמה חוצפה מסותרת בתוך התמימות והאמונה של מפקדי המחנות, המאמינים בתם לב, שהם מוליכים אחריהם את האוכלסים אל הר הברכה ונותנים לפניהם את החיים. כמה עוות־דין ורציחות נפשות בכרוזם של האידיאליסטים הגדולים: עלו לגדרום בשביל הדורות העתידיים! — הם מצוים את הפרט להקריב את עצמו לקרבן על מזבח הכלל, כאילו יפה כח של נפש הכלל מנפשו של היחיד. הן נפש האדם נפש אין סוף היא!

וכשאנו צופים בדרכיו של האדם, רואים אנו, שרק אמתלות הוא מחפש לנפשו, תירוצים הוא מחפש: כל מגמתו היא רק לחרף את תעוליו בפני עצמו, לישב אותם כאחד עם ניצוץ האור שבו ולסוכב את נפשו בכחש. הוא — הכהן, האידיאה היא לו מזבח. חברו — הקרבן, וחברו של חברו הוא קרבן כפרה על הקרבן שהביא. על המזבח, שהאדם בונה לאלהיו, הוא מעלה קרבנות לשטן. ודרך עקלתון זו, שהאדם פוסע על פני השטח של דברי הימים, היא דרך הבריחה, שהאדם בורח מסני האותו, הוא הכעס, שהאדם כועס על חברו על התאוות המושלות בנפשו.

ומכאן אנו למדי, שהמלחמה והריבולוציה יונקות תמיד ממעין סתום אחד, הוא המעין הנרפש שבאדם, אף־על־פי שלכאורה רחוקים שני החזיונות הללו זה מזה ופעמים הם סותרים גם כן זה את זה. הממשלות קוראות למלחמות, והעמים — לריבולוציות. פעמים הריבולוציה באה בתור תולדה של המלחמה, בתור מחאה כנגדה. אולם בשרשן שתי התנועות הללו נוסקות זו את זו ומתפרנסות הן מן התאוה לשפיכות דמים. אמת, הממשלות היו מכריזות על המלחמות, אולם הן העמים היו שמחים עליהן ורוקדים כנגדן ומתחממים לאורן. הממשלות היו הלהבה, והעם — הקש. אחר כך, כשמגיעה שעת הסכחון, שעת הבחילה בדמים הנשפכים, כי הדמים גורמים לבסוף לאדם עיפות ומביאים אותו לידי הקאה, כמו היין, — כן, אחר כך, מגיעה שעת התירוצים, הרוצחים אומרים לרחוק בנקיון כפיהם: ידינו לא שפכו את הדם. כל אומה תולה את הקולר בחברתה, הפרולטריון מחייב את הבורגנים, את האימפריאליסטים. ממשלות ההסכם מחייבות את ממשלות הברית, וכן להפך, בתירוצים אין מחסור. מוסר הכליות משתתק. וכל זה נעשה כדי להעטיף את האדם בלבוש של אור ולהטיח את לבו מן העיקר.

והעיקר?

שואף האדם לשפיכות דמים. שואף האדם לכליונו. האדם בלי הבדל

אומה, מעמד ותקופה. שום מלחמה אינה האחרונה, שום ריבולוציה אינה האחרונה, במסתרי לבו בו האדם לבשר, לחיים, לשטף; משתוקק הוא מתוך הקולות אל בנות הקולות, אל הרוח, אל המנוחה. קשה לו לאדם לחתוך את בשרו, לפי שכואב הוא עליו. אולם את בשר חברו הוא חותך וחותר. חותך בדרכו אל מלכות השמים, מלכות האושר והאהבה. וגם דבר זה סחום הוא מן האדם. המבקש הוא את מותו של חברו, לפי שהוא רוצה לקרבו אל המנוחה ואל ההסתכלות בנצח, או לפי ששואף דמים הוא, לפי שצמא הוא עד אין סוף. כך נתון האדם במעגל קסמים וגם את נפשו אינו יודע ומאוייו לא נגלו לו. הוא רוצה ומתנחם, נע ונד כקין בין התאוה והחרטה. הוא עצמו בורא לעצמו חוקי מוסר ועושה לו סיג לסיג כנגד שפיכות הדמים, והוא עצמו בורא כנגד חוקים אחרים, המתירים את דמו של חברו, בשעת חירום – אומר הוא ומשתיק את מוסר לבו – שאינו בשעת מלחמה או ריבולוציה שאינו לשם ההופש, לשם זכיות האדם מותר! וכך אנו רואים, שכל תורה חדשה מקבלת את האדם תחת חסותה, באה להגן על דמיו, וכל תורה חדשה מתירה את הדם בדרך הוראת שעה, לעצמה, לכבודה, בשביל נצחונה, כדי לגדל ולרומם את שמה, כדי לשתול את עצמה בקרקע הלבבות. כל תורה חדשה מבטיחה לאדם חיי עולם הזה ועולם הבא, היא היחידה שתנחיל לו את האשר, ולפי שעה אינה תובעת מן האדם אלא דבר קטן: קצת חלב אדם.

כך נולדה הריבולוציה, אחותה של המלחמה, שעושה את דרכה בכלי זינה של המלחמה, שאינה משפרת כלל וכלל את חלקו של האדם, שכובת בהבטחותיה ומביאה בסופה לידי מפח נפש, המלחמה באה לכלות את החרב, ומשליטה בין כך וכך את החרב, וגם הריבולוציה מטיפה לחופש, לאהבה, לכבוד האדם, לשובע ולריעות, ומביאה עבדות, שואה, רוזן ופירוד. ביחוד היא מביאה פירוד. במקום האדם בא האורת, ובמקום החברה – החברות, הכתות, המסלגות, הצעות וזורעות מדנים, מלשינות, בגידה, ריגול ומעשי אונס. כל אדם, שדעותיו שונות משלי, מסוכן הוא להחברה. עליונים למעלה! – זהו אמנם הצד היפה של מטבעת הריבולוציה, זהו הששון המשכר שבה. אולם כנגד זה עולים התחתונים למעלה, אלו התחתונים, שאינם יפים כלל וכלל מן העליונים, אלא שיותר מן האחרונים הם צמאי חיים, מות ודמים. התחתונים אינם מחוננים כלל בענוה יתירה ולא בנדיבות לב מרובה. ובדרך הליכה – אותו קול ענות של הנצחון, אותו הנצחון שהוא כוזב. אלו הקריאות של „הידר“ ו„הורא“, הכרת תודה לעצמה, הכרוזים על אושר שכבר בא ובאמת לא בא, על תקופה חדשה הבאה, על השעה הגדולה, הרת עולמות. ובאמת בכל הדרות ובכל השעות היו מכריזים, שהעולם הרה ללדת. את מלכות השמים כבר הביאו לעולם – ואפילו כוכב אחד לא זרח על יושבי מטה. את העולם הישן הם דשים בעקב, ובאמת הם הם העולם הישן. את אויביו הכריעו, ובאמת הם הם אויבי עצמם, ואת מי הכריעו? – אחיות עינים, הבטחות שוא, תהפוכות, מעשי תעוועים ומפח נפש. והגבורים החדשים, הצצים ועולים בכל יום מחוך ההמון, שהיום הוא כורע להם וממחרת הוא מתיו להם את ראשיהם בשוק. והעיקר: עבדות, עבדות. האדם לאדם הוא מרגל ואויב דם. אילו הן פירוטיה ותולדותיה של הריבולוציה ושל המלחמה,

ביום הראשון ליוני בשנת 1848, תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית, כתב הסופר הרוסי הרצן במכתבו לחבריו כדברים האלה:

„הממשלה, יחוסי המשפחה, הדין – כל הדברים הללו הם להצרפתי קדשים, אלים, מלכים. הצרפתי אמנם הוא קי־הדעת, ואולם על פי מהותו קונסרבטור הוא. המהפכות הן כמהפכותיה של ה„מורה“, רק אופן התפירה אחר הוא, ואולם האדם הוא מה שהיה. הוא ריבולוציונר; בזה אין כל ספק. הוא בונה בריקאות מפני חריצותו ועזות לבו. הצרפתים יראים מפני החופש, אותו החופש, שהם שופכים בשבילו בכל יום, זה חמש־עשרה שנה, נחלי דם. הם אינם זקוקים לחופש בחיי יום יום שלהם, ביחוסי המשפחה, בריליגיה שלהם, כי־אם לחופש של השוק. לא זכויות, כי־אם פרסומן של זכויות האדם. הצרפתים הם האומה המעשית המתחסרת ביותר.“

כך היה קובל הסופר הרוסי על הצרפתים תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית. עין כהה היא זו, הוזקפת את כל הלקויים הללו על השבונה של אומה פלונית או אלמונית. רק הצרפתים מנוגעים בנגע זה – ולא האדם בכלל. שוב אותו התירוף, שהאדם מבקש לתרץ תמיד את נפשו. הוא תולה את הקולר באחרים: בתקופה, במעמד, באומה, בסבות מן החוץ. לא ולא! האדם מומו בו, כל האומות, כל התקופות, כל המעמדים משותפים לשפיכות הדמים ולעבודות. אין הכרל בין הפרא הראשון, ששתה את דמי חברו ההרוג על ידו בתוך גלגלתו, ובין האדם בן תקופתנו, בין שהלה הורג בחרבו, בין שהוא הורג בלעג שפתיו, בין שהוא קורא למלחמה או לריבולוציה. כי המלחמות והריבולוציות תואמות הן. וכשם שבמלחמות אין כמעט מנצחים ומנוצחים, ואם יש, אז אינם אלא למראית עין ולתקופה של ימים, וסופן של התקופות הבאות לתבוע את חובותיהן של הקודמות ולהנמס בגללן. ועל פי רוב המנצחים הם המנוצחים, שהנצחון משכרם, מהליש את כחות ההגנה ומטרידם מן העולם, כך גם הריבולוציות בעיקרן אינן משנות כמעט כלום. אין הן מביאות פירות לא רק לדורות, כי אם גם לדור, ואין הפירות טעמם בהם לימים רבים. ולעולם אין החופש נקנה על ידן. אחריהן באה תמיד הבחילה. והכונה הצרופה בהן היא שפיכות דמים והריסה.

כי אין האדם הופך את עורו, ואפילו את בגדיו אינו מחליף, ולא־כ־שכן שכן שאין עמים הופכים את עורם ואינם מחליפים את בגדיהם. ולא־כ־שכן שאין האוכלוסים המרוכבים מסוגלים לדברים כגון אלו. בשעת ריבולוציה העמים אינם אלא מגערים את בגדיהם הישנים. האבק מתמר ועולה על ידי הניעור, האבק מתדבק, ולבסוף חוזרות ומתלקטות קופות האשפה והזוהמא.

אמנם שמח הלב לראות בניני דורות, בתי מאסר, בתי מרוח, ולפעמים גם בתי מקדש, שנתרוקנו והם נתצים. שמח הוא לשמוע את קול המפץ, העולה על בתי־המרות, שבהם ספונים הלודוביקים, השותים עד לשכרון בשעת המבול. שמח הוא לראות, כשהסופה עוקרת ממקומן את הקופות של עלים כמושים. אולם הרקבון אינו פוחת על־ידי־כך בעולם. במקומן של הראשונות צצות מיד קופות אחרות של אשפה. ולמה זה נעשה קטנות ושפלות וגדבר גדולות ונטובב את עצמנו בכחש? סכום החופש, הטוב והנחת, לא

יגדל בעולם על ידי הריבולוציות, כשם שאין השטח של קרקע העולם גדל על ידי מלחמות הדמים וצחצוח החרבות שבין העמים. רק הגבולות משתנים, רק העמודים, המפרידים על הספר, בין מדינה למדינה, נעתקים ממקומם. כי גבול שם היוצר לרוח האדם כחול לים. השמחה והטוב טפוחות נתנו. שעור קומתו של האדם מצומצם הוא, אחריו אין להוסיף, הכל במדה ובמשורה. ואין האדם טובל שפע גדול יותר מדי של חופש, של כבוד-אדם ושל נחת בחיים. וכשהסאה מתמלאה קצת, הוא מוחקה. האדם הורס ושוֹפך דמים, כדי להפיג את השממון ואת שעמום חייו.

ב

נשכחות

כל מעשה רע שהאדם עושה או אומר לעשות, השכל הקטן, משרתו של היצר הרע, מקדים לו תירוץ ונותן לו טעם והגיון. גם למלחמת הדמים שבכל הזמנים מצאו בני-אדם תירוץ מוסרי והגיוני. וכן היה בשנת 1914, כשהתפרצה מלחמת האייתנים, ביחד עמה בא לעולם גם שקר איחנים, ולא אחד, כי-אם כמה וכמה שקרים, שנתפשטו בכל הארצות, בעתונים, מעל הקתדראות ובספרים מיוחדים, על ידי כומרים, מלומדים, סופרים, משוררים, נואמים, משכילים ופרופיסורים. בית-החרושת של השכל הקטן היה עובד באותם הימים בהריצות מרובה. זו היתה מוביליזציה של כל כחות הנפש, של כל כחותיהם של השכל וההגיון, של המוסר, הפילוסופיה, המדע, תורת הגזע, האיקונומיקה ותיוקן העולם. בתוך בית-החרושת הזה היו עסוקים כמה וכמה מוחות, כמעט כל טובי בניה של האנושיות, משני הצדדים הנלחמים. זו היתה תארת שגעון, שתקפה את הכל: תאוה לדמים, לרציחה, לדברי חירוף וגידוף. ואף-על-פי שרובי רובם של המטיפים למלחמה לא פשטו בעצמם בגדוד, לא ירדו לתוך החפירות ביחד עם הלוחמים, ואולם הם ישבו על הכלים, הוסיפו גפרית על המדורה, הטיפו לשנאה ומשטמה. לא די היה להם לראות דמים נגרים, כי-אם כל אחד נתכוון לדקור את אלהיו של חברו, להלעיב בקדשיו ולהוכיח בכל מיני ראיות, שדמו של הלה מותר כדם בהמה, חיה וכלב. אמנם המלחמה הגיעה כבר עכשיו למדרגה של התנוונה. נשמתה ודאי ובודאי כבר פרתה מנוכה, רבים מן הנלהבים כבר נתפכחו ומתבישים ודאי ממעשיהם ודבריהם, מכל מקום כדאי הוא, כמדומני, להעלות על הספר את הדברים הללו, שכמעט כבר נשתכחו או שעתידיים להשכח. ולא בכדי להשתעשע בסרחונו ושפלותו של האדם ולחטט להנאה בפצע, כי-אם כדי לעשות סימן לעתיד.

הדיפלומטים הבעירו את הבערה, והמשכילים היו מרקדים מסביב לה, כאילו תקפתם עוית, בין המרקדים מצאנו את המלומדים, הפילוסופים והמשוררים היותר חשובים שבכל הארצות. בריקודים הלכו יד ביד בני-אדם הרחוקים זה בזה מרחק רב. לא נפקד גם מקומם של הסוציאליסטים המפורסמים, עמודי ה"אינטרנציונל" ושל האנטי-מיליטאריסטים. הכל כתתו את אתיהם ואת דעותיהם לחרבות, מנשיקוב של, נובואי וורימיא, רואנוב, מיליוקוב, הסוציאליסטן פליחגוב, סטרובע, הדוקטור דוכרובין, האנרכיסטן קרופוטקין, הסרודוביקן

קרנסקי, פורישקביץ, המיסטיקן בולגקוב, ברדיוב, הסלאביאנופיל הירשנזון, המיניסטר הבלגי וונדרבילדה, האנטי-מיליטאריסט הצרפתי הרוויי — הכל היו בדעה אחת (*).

אשכנזי היא אחות השטן, חרפת הארץ, האשכנזים הם, כלבים — הדבורים הללו היו שגורים על כל לשון ועל עמודיהם של כל העתונים הנאורים, המשורר בלמונט כתב בשיר: כלבי השטן (כלומר, האשכנזים) משמיעים קול יללה. מינסקי כתב: האשכנזים הם חיה רעה (בסטיה). כל המשוררים המודרניים שבספרות הרוסית עם סולוגוב בראשם הדפיסו תלי תלים של שירים וקראו לנקמה, לרציחה, למחות את האשכנזים מתחת שמי אדני. בצרפת נוצרה ספרות שלמה, שבה קשרו כתרים להמלחמה. אמנם הסופרים הצרפתים לא היו אחד בעט ואחד במעשה. הם קימו את דבריהם, ורבים מהם נפלו חללים על שדה הקרב. מנשיקוב הוכיח על פי המדע, שהאשכנזים הם טפוס שפל של אדם, שהגלגולת של הטיטונים דומה בצורתה לזו של חיה. הוא קרא גם בשמה של חיה זו: גורילה. היא ולא אחרת. פליחנוב, אבקסטיוב, דייץ, בונקוב ואחרים הדפיסו כרוז וקראו למלחמה עד חום. קרנסקי קרא בשנת 1914 להדימוקרטיה מעל במת הממלכה להתאחד כדי לנצח את השונא, הרוויי בצרפת קרא למסע-הצלב עם הגרמנים, אני רוקק על הסוציאליסמוס — אלו היו דבריו מלה במלה. הסוציאליסטים הצרפתים קראו בכרוז למלחמה, לפי שהמלחמה הזאת היא האהרונה. בונט, הויפטמאן, הייקל, ווינדלברנד, ליסט ואחרים. כולם פילוסופים ומלומדים אשכנזים, פרסמו מניפסט וקראו להלחם עם הברית של פראים, סוחרים ומתנונים (כלומר: הרוסים, האנגלים והצרפתים). כנגד זה הודיע הפילוסוף ברגסון ושאר פילוסופים ומלומדים צרפתים, שצרפת נלחמת מלחמת מצוה עם הברבריות, האכזריות והמיליטאריסטיס. ליאוניד אנדריאוב הדפיס מאמרים לעשרות, שמהם היה עולה ריח דם. וכן היו גם מאמריו של גריגורי פטרוב. כמו יהודית כשרה המתנועעת בשעת הדלקת הנרות של שבת, כך היה אנדריאוב מתנועע ומצליב את ידיו בחסידות על ראשיהם של הלוחמים הקדושים, הגייסות המצוינים של רוסיה הקדושה, הפוסעים והולכים בהדרת גאות לברלין, להשימד את האויב הברברי. איזגוייב קרא בהתלהבות, שהתהלכה עם האיקונין של הקיסר הרוסי דבר של קדושה היא. בולגקוב המיסטיקן ראה באיצטגנינות, שהמערב כבר נתנונה ומת, ורק רוסיה תציל אותו מן הכליון. הנה יושטיוב של האמת והחופש! קרא בולגקוב בהתלהבות. כיצא בזה כתבו מאמרים למאות גם ברדיוב, וויאטישילב איזאנוב, הירשנזון ושאר הסליבאנופילים. המלחמה — אמרו בעלי התעודה הסלבתית — היא ערך, שהוא למעלה מן השכל, אירציונלי, ערך רליגיוזי (דבריו של הירשנזון). האנרחיסטן קרופוטקין קטרג על הצרפתים קצרי הראות, שלא הנהיגו במדינתם לפני המלחמה עבודת צבא של שלש שנים. הסוציאלי-דימוקרטים האשכנזים הצביעו בעד הקרריט הצבאי, דבר, שהיו מתנגדים אליו כל ימיהם. אמנם נתן הסוציאלי-דימוקרט האשכנזי דויד גם טעם להצבעה זו: הם קבלו את החלטתם רק לשעת שלום ולא לשעת מלחמה. גם בינינו, היהודים, היו משכילים וסופרים, שהתחמכו לאורה של המלחמה ודברו

(* עיין סאמרו, ונשפטס באש" של איזאן ראזומניק בליץ הרוסי הסקיפס, שיצא לאור בסטרובורג בשנה זו.

על הערך המוסרי שבה ועל הטובות הצפונות בה ועל הרוח החדשה, שהיא באה לתת לאדם. סופר ותיק אחד התפלל, למשל, שרוסיה תכבוש את גליציה וקראקוי, כדי שיהיה ברוסיה כבוץ גדול של יהודים המדברים בלשון יהודית, ועל-ידי כך תפרח הספרות היהודית.

אלו הן טפות מן הים הגדול של אלפי אלפים מאמרים, כרוזים ונאומים, שנכתבו ונשמעו בשלש השנים הראשונות של המלחמה, באותם הימים הטובים שבהם חשכו השמים, כבו כל המאורות, והאדם היה נתון בתוך בעוהי חלום נורא. הה, מה שפל היה האדם בימים אלו, שבהם היה חוצה עד הצואר בתוך נחלי דם ויוצר תורות! רציחה, בגידה, שנאה, מטשמה, ריגול ו... דרשות נאות וקריאות לדם ונקמה, והמשוררים היו שמחים על הגדלות ומסירות הנפש של הלוחמים הקדושים, ממש כאותו הגבור שבספורו של הסופר הצרפתי וויליה דיי-לי-אדאן, שהיה הורג ברבורים כדי להתענג על שירתם. כך פרקו בני האדם היותר טובים ומשכילים מעל עצמם את נזמי הזהב שלהם, את המוסר, את היופי, את ההגיון, את הסוציאליסמו, צברו אותם לתוך קופה אחת ויצא להם עגל המלחמה. כל אלו היו תירוצים, אמתלות, פירושים עד התירוף האחרון שבאחרונים: היא החינוק של הריבולוציה הרוסית וחירותן של ממלכות קטנות. כי בינתיים נפל איזה דבר ברוסיה - הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם! - המלך הרוסי האחרון, העריץ, צר העין וצר הראות, הקשיח את לבו. רק דבר קטן בקשו ממנו: מיניסטריום אחראי. אילו היה רואה את הנולד, אפשר שלא היה יוצא מה שיצא. ואולם הוא התעקש. חוץ מזה גדל הרעב בבירות רוסיה. חשדו גם בניקולי, שנכון הוא לעשות שלום ביחידות עם אשכנז. הדיחו את הצר מכסאו - ולבסוף נתפוררה רוסיה לכמה וכמה ממלכות קטנות. והרי לכם שוב טעם והגיון חדשים למאורעות המלחמה: חיווקה של הריבולוציה וחירותן של ממלכות קטנות, חיווקה של הריבולוציה! והן אחד הגורמים של הריבולוציה היה הפחד מפני השלום. הריבולוציה באה לשם המלחמה, והמלחמה לשם הריבולוציה, ועל חירותן של ממלכות קטנות מכריזים עכשיו גם הללו, שהיו תחלה מטיפים לאידיאה של רוסיה מאוחדת, גדולה, סלבית, הממלאת תעודה של הצלת האנושיות, תעודה אי-רציונלית. הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם!

והנה ימים באים ושבתה הארץ מדם ושלום יהיה בין עם לעם, וגר זאב גרמני עם כבש בלגי, ושעשע יונק סרבי על חור פתן אויסטרי. ההרוגים המוטלים כדומן על פני השדה יובלו לקברות. האימפריאליסטים שבכל הארצות ישוּבו ויכרתו בריתות מסחר, גם הפרולטריון של כל הארצות יקים את הריסותיו של האינטרנציונל, יקים אותו, כמובן, עד היריה הראשונה שעל הספר. בתוך אחת האניות יאכלו את ארוחת-הבוקר שלהם הקיסר ווילהלם והמלך האנגלי. הפרופיסור האשכנזי יכתוב מכתבי ידידות להמלומד האנגלי, והסידיו של האיסיפירנטו יטיפו לשפה אחת משותפת לכל בני-האדם. הכל ישוב לקדמותו. הכל, כי גזרה נגזרה על המת שישתכח מן הלב, ולא רק על המת, כי-אם גם על מיליוני מתים, פצועים, קטעים, חגרים ואלו שדעתם נטרפה עליהם והם מתהוללים בבתי המשוגעים עד בוא יומם. הן הכל ישתכח מן הלב. אולם הישכח מן הלב גם אותו העעג, שלעגו לנשמת האדם כל אותם המטיפים

למלחמה, שנאה ונקמה, כל אותם המשכילים, המלומדים, המשוררים, שישובו על הכלים וקטפו בלי רחם את הציץ הרך והחולה, הרועד בלב וחי בנס: את האמונה באדם?

אפשר שנוציא לכל-הפחות את המסקנות העיקריות של החויון הזהו נלמד-נא ממנו מה שהוא משמיענו.

נלמד-נא ממנו:

שכל תורות המוסר, המדע, האהבה והסליחה בטלים לגבי יצרו הרע ושכלו הקטן של האדם, שכל הדברים הללו ניתנו לאדם, כמו ההצבעה של הסוציאליסטים, רק לשנות שלום ולא לשנות מלחמה, רק כל זמן, שנרדמת החיה באדם;

שמתקופה לתקופה מתעוררת החיה באדם, ומחולות וויטוס הקדוש תוקפים את האדם, היא התאווה הבוערת כשאויל: לרצות, להרוס ולשפוך דמים; שהמלחמה, כשם שאין לה הגיון ותכלית, כך אין לה גם טעם, במובן זה היא ודאי אי-רציונלית. ומפני כך אין מגוס ממנה;

שהאדם בסתר נשמתו מתרפק על המות ועל ההריסה. יש שבוחל האדם בגפן ובתאנה ובשלום בית ובמוסר ובנימוס, נוטל חרב וגרון ועוקר את הכל; שכל זמן שלא יחדל המות מן הארץ לא תחדל גם המלחמה.

טוב לנו ללמוד את הדברים האלה ולהעלות לזכרון בספר את כל דברי החרפה, ששמענו באזנינו וראינו בעינינו משנת 1914 ועד עתה.

כי מוטב לנו לראות את האדם כמו שהוא, בלא כחל ובלא שרק, מלראותו בשעה שפיו מלא כזב.

מוטב לנו לראות את האדם, כשהוא רוצה נפשות בתור חיה, ולא בתור יצור בעל תעודה עליונה, אי-רציונלית, הבא לתקן את העולם במלכות שדי, כפי מבטאו של החסיד וולדימיר סולוביוב: הצלב והחרב חד הוא!

מוטב לנו לראות את האדם אכזר ופרא כמו שהוא, מלראותו בשעה שהוא בא לכבוש גם את מלכת המוסר והיופי עמה בביתה

ג

היהדות וזרינת היהודים

המות, הנירבנה, המנוחה, שיש בה מן ההסתכלות בנצח בלי שיתוף כל-שהוא למאורעות השוטפים ואין בה כלל משום ההנאה, כלומר, ההכנעה - הם מוסריים. החיים, השטף, ההנאה והכונה לכבוש את המאורעות ואת הדברים, כלומר למשול בהם - הם בלתי מוסריים ואסורים. כשאדם מסתכל בים ונכנע מפני הדר גאותו, הרי הוא רואה שטח גדול, עד כמה שעינו שולטת בו. כשאדם בא לכבוש את הים ולדלות ממימיו, אינו מעלה אלא מלאו כף היד. הכיבוש, הממשלה וההנאה מן העולם לא הותרו לאדם אלא כדי ההסתכלות. מפני כך אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה. ההסתכלות היא הניצוץ האלהי, המתיר את קיומה של ההנאה, שהיא הבשר.

כל אידיאה היא קודש רק כשהיא עדיין חבויה בתוך ההזיה, כשאינה עדיין בהירה, כשהיא עדיין חולה, רועדת ומספדת מפני הקיום. הנה אומר:

כשקיומה אסור עליה מפני מושלים מבחוק. אידיאה כזו, שאין בה עדיין משום הנאה, מקימה גבורים המחרפים את נפשם עליה. ואולם כשרק הגיעה האידיאה להכרה, כשרק ניתן לה הדבור, מיד היא נעשית בלתי מוסרית, מאחרי שהכרה והדבור, שניהם משרתיו של השכל הקטן, משתמשים באידיאה לא רק לשם הסתכלות, כי-אם לשם הנאה וכיבוש. ולא-כל-שכן, כשהאידיאה באה לידי מעשה. לפיכך אנו רואים, שכל אידיאה עוברת דרך שלש תקיפות: תקופת העיבור, ההכרה והמעשה, כשיוצאת האידיאה לעולם המעשה וקורמת על עצמה עור ובשר, היא מסוכנת לאדם. אידיאה שנתגשמה נעשית לחרב, אידיאה שנתגשמה אינה אלא מעשה תרמית, אחיות עינים, כל עיקר כונתה היא הנאת הבשר, וסופה של אידיאה זו, שנהפכת לאדם לרועץ, למושל, למזבח, ותובעת קרבנות, מאחרי שכל אידיאה בשרשה הנעלם היא שלוחו של הנות ואת נקמתו היא נוקמת, ובמדה שהאידיאה קדושה ונעלה, במדה זו אכזרית היא וקרבנותיה מרובים יותר, כזו היא האידיאה של אלהות, של אהבה, של ממשלה, שבאה להגן על החלש ובסופה היא מדכאה את האביון ומגינה על החזק, קצרו של דבר: כל אידיאה מתגשמת בתכלית הפוכה מזו, שלשמה באה לעולם-ההווה, שאידיאה ערומה אין לה תפיסה בעולם-הבשר בתור גוף מופרש, כי-אם בתור ניצוץ מסותר ומעוטר בכמה וכמה לבושים של בשר.

ולפי שאידיאה ערומה היא חרב חדה ומלאה סכנה, לכן אסור להביאה ערומה, שכל מי שמציץ בה נפגע, והיא נעשית לו סם-מות, לכן טוב לאדם להלבישה לכתחלה בשר ולתת לה תפיסה רק כדי ניצוץ, כדי שתתמעט על-ידי-כך אחיות העינים ומעטו קרבנותיה. דוגמא: ממשלה עריצה בגלוי פחות מסוכנת ממשלה המכוסה בצעיף של יראת שמים ומקודשת על ידי הכנסיה. אדם מתחסד מסוכן מגולן ורוצח. הצביעות חלליה מרובים.

וזו היא, כמדומני, חכמתה העליונה של היהדות ומקור שנאתה להנצרות. הנצרות הורידה מן השמים אידיאה נאצלת, מופשטה, נשגבה ונתנה אותה לבני-אדם שפלים, פושעים, ולנשות זמה. את האהבה ומלכות השמים נתנה לבני-האדם. אולם היהדות הלבישה את החיים לבוש חלוני. היא לא טפלה לא בעולם הבא ולא בהשארית הנפש. שכר ועונש בעולם הזה, תוכחה, נקמה, עין תחת עין. היהדות עשתה בערמה (ובחכמה גדולה. התירה בפירוש את הקרבנות, כדי שימעטו הקרבנות. ומפני כך צררה גם כן להנצרות ושטמה אותה אפילו יותר מן האלילים, שטובים חיי בשר בלי ניצוץ של קדושה, מקדושה ערומה בלי בשר. היהדות התירה את הממשלה ואת הבשר, ואולם הבז להכיבוש. הבשר והממשלה חבויים ומקופלים בתוך מסתריה של היהדות, בתוך כל העשין והלאוין. כי חרדה היהדות מאד על הניצוץ האלהי. כל השדה חולין הוא, ורק הפאה קדושה היא. מרובים השלמים על העולות. ששת ימות החול ויום אחד של שבת. שש שנים של עבודה ושנה אחת של שמטה. הקדושה בתור ניצוץ היא מהותה של היהדות.

ועל הניצוץ שמרה היהדות מכל יקר. וכשהגיעה לפרשת דרכים, אם לבחור במזבח, בקרבנות, במלוכה ולחיות על חרב, ואם לוותר על כל זה ולשמור על הניצוץ — קמה וויתרה על כל קניני הבשר. היא עמדה בנסיון. להיפך, הנצרות שהטיפה אהבה, חנינה ומלכות השמים, נדודגה מיד למלכות

הארץ, תיכף אחרי שקיסר רומי הסביר אליה פנים. היא השלימה עם כל קניני הבשר ונעשתה לרועץ לבני-האדם ולמשען חרב. ואילו היה קיסר רומי מסכים לקבל על עצמו את היהדות ולעשותה משען לחרב, ברי הוא שהיהדות ונושאייה לא היו משלימים עמו ולא היו מסכימים לכך. הן היהודים היו מפחדים תמיד מפני הגרים, וביחוד מפני גרי אריות, שבאים להשתמש בניצוץ האלהי בחור לבוש לתאות בשר,

כמעט שני אלפים שנה הווקימו שתי הצרות זו בצד זו: האם ובתה, היהדות והנצרות. הנצרות התקימה בשל הניצוץ של אהבה וסליחה, החבוי בה ונעשה שירות למלכים ושרים. היהדות התקימה בשל הביו לנקמה, לארץ ולממשלה. הבוזה היה ניצוצה של היהדות.

בינתיים קלקלה היהדות את תכנה ואת ניצוצה. הבוזה לבשר ולכיבוש, שהוא אידיאה נשגבה, כיון שנעשה ליסוד קיומה של היהדות ולכלי זינה, הרי כבר קרם על עצמו עוד ובשר. הבוזה לממשלה נעשה לכח של מטשלה. הרוח, כיון שנעשה לעיקר חייו של ישראל, הרי הוא גופו נעשה בשר. אדני הוא נחלתו של ישראל, נחלה עם פירות ופירות של פירות. נחלה שממנה מתפרנסים, שעוברת מיד ליד על ידי קנין כסף. כל המאויים, כל התאוות, כל השאיפות צמצם ישראל ברוח. הרוח היה לישראל לבשר וליון. והבוזה, כמו של ישראל, נעשה למקום התורפה שבישראל. פרחה נשמתה של היהדות. היהדות איבדה את הקדושה שבבוזה ועמדה על ההפקרות של הבוזה. בישראל אין קדושה, אין כבוד, אין מלוכה, אין אמנות. מתוך הבוזה לממשלה ישראל בו את עצמו על שאין לו ממשלה. הוא עקר את עצמו מתוך מולדתו ואמר: נתפשטה ארץ ישראל בכל הארצה והלבסוף נעשה בעיני עצמו ובעיניהם של אחרים לבן בלי שם ובלי מולדה. היהודי הוא תלוש. היהודי עיניו רק אל הבעז, רק אל הכיבוש. משפיל את עצמו בעיני אחרים, כדי לסובבם בכחש. צבוע הוא. כך מנו אותנו אחרים. והרבה אמת יש בדבריהם. והעיקר, שכך אנו גם בעצמנו. נעשינו חולין בעיני עצמנו. וכל זה, לפי שהשתמשנו בתגא, בהאידיאה, בהניצוץ. קצה נפש ישראל בעצמו, בחייו, בכבודו, בהרוח. כפר בעצמו. ואם מצד אחד מרובים בינינו בעלי התעודה, הכופרים בקניני הבשר ומעמידים הכל על הרוח, מרובים כנגד זה בינינו בעלי הצד השני, הכופרים לגמרי ברוח ואפילו ברוח שבארץ ובמולדת ועושים את קניני הבשר עליונים על הכל. מתנקמים הם הללו בישראל על שדש יותר מדאי ברוח. וכנגד זה נולדה בישראל כת שלישית, המחגעגעה על הבשר והממשלה, כדי לשמור על הניצוץ הנסתר.

גם קלונה של הנצרות כבר נגלה כמעט לכל באי עולם. לא אהבה ולא סליחה, כי-אם חרב בה. ביחוד נגלו מערומיה בתקופות האחרונות, תקופת הקפיטליסמוכ, שאינו יודע רחם. תקופת הקפיטליסמוס שהמלחמה האחרונה, שהיא ודאי הראשונה למלחמות העתידות של הקפיטליסמוס, היתה שלוחה. לנצרות אין חקנה, כי-אם להפרד מעל הממשלה, שנודוגה אליה בערמה. וכשתפרד, ודאי תפריח את נשמתה. מתנקמים בה בנצרות ומפרידים את הכנסייה מהממשלה. המלחמה האחרונה הוקיעה את קלונן של האהבה והסליחה. נפל גם המבצר האחרון של הכנסייה: ממשלת רוסיה. הממשלה נעשית חלונית, אנושית, כלא צעיף של קדושה. היהדות נצחה נצחון גמור. וכיון שהממשלה נעשתה

חולונית, כבר הותרה גם להיהדות. עד תקופתנו שטמה היהדות ארץ וממשלה, שהיו קדשים לעמי הנוצרים. היהדות הביאה לעולם את הנצרות, ניצוץ מנשמתה, כדי שהניצוץ יזדווג עם הבשר ויתנונה ויכשיר את הבשר שבטביל היהדות, שפרשה את עצמה לתקופה של אלפים שנה מן הישוב: היהדות רדפה באף כל אלו שבאו לדחוק את הקץ. לפי שעד היום לא מלאה עדיין את שליחותה. ועכשיו הגיעה גם שעתה של היהדות לצאת לאויר עולם הישוב ולקרוא על עצמה עור ובשר מאחרי שכבר מלאה את שליחותה. היא כבו קרעה מעל הממשלה לבוש הקדושה, ואם לא – תתנונה לגמרי. וכשתקרום עליה בשר, תחדש את כחה לשמור על הניצוץ האלהי. והעיקר, שתחת שמי המולדת ילבש רוח ישראל גאון וילך לבקש גדולות ונצורות, ובודאי ימצא הרכבה חדשה של אידיאה וחומר, כדי לבוא על הבשר בערמה ולשמור על הניצוץ האלהי שבו. ישראל ימצא את ההרכבה החדשה, כי עוד חדש וגאה רוח ישראל בקרבו וגדולות ונצורות עמו.

ד

המשיח האחרון

יצא מן העולם הסבא של ספרות ישראל – מנדלי מוכר ספרים – ומלאו חמשים שנה מיום שמת אביה של ספרות ישראל – אברהם מאפו. שני החזיונות האלה אומרים בעל כרחנו: דרשונו סמוכים זה לזה, כי נוגעים הם זה בזה כשני אילנות, שנתערבבו במעבה האדמה שרשיהם וגדלו אחד לתוך שרשו של חברו. מאפו ומנדלי – שניהם היו משיחיה ומבשריה של הספרות החדשה. כל אחד משני המשיחים האלה היה גם מבשר לחברו. שניהם נטעו אילן אחד, ואולם רק מנדלי זכה לראות את פירותיו בחייו.

לפני בוא יום אדני הגדול – לפני בוא המשיח – נראות על ההרים רגליו של המבשר – של אליהו הנביא. מדה זו אנו מוצאים גם בטבע. עד שהוא מביא לעולם טפוס חדש, הוא יוצר תחלה טפוס לדוגמא, כאילו מאמן הוא את ידיו. על דרך המליצה: הטפוס שעלה במחשבה לפני הטבע הוא לו עצמו כאידיאה מטושטשת. הן גם כל אידיאה, המרעישה את הלבבות של בני הדור, כבר נשמעה תחלה על ידי אחר בתקופה קודמת לו, אלא שלא מצאה לה לא אזנים ולא לבבות, לפי שלא היתה עדיין ראויה לבני התקופה הקודמת, וגם לא לאומרה. וכך היא גם דרכה של כל המצאה טכנית.

המבשר הראשון של ספרות ישראל היה ר' משה חיים לוצטאן, שקדם למאפו כמאה שנה. גם הוא היה רומנטיקן וחווה נשגב. גם הוא שר שירת הרועה והטבע. גם הוא קרא לשיר השירים והיה מליץ נעלה בשפת כתבי הקודש. אולם שירתו היתה שירת הרועה הבודד, שנדה מחבריו, ודרכה אבדה לו. את המשיח הבודד הזה אכלה המיסטיקה, שמצאה אותו תוצה בדרך. דורו וחבריו לא הוכשרו עדיין לשירתו. הוא היה שרף.

אחרי ר' משה חיים לוצטאן באה להקת המחקים, השכיחה בימות המשיח, בתקופה שהיא ערב תקופה, אלו שלא הגיעו לקרסוליו ושתפרנסו מפסלתו: ר' נפתלי הירץ ויזל, דוד פראנקו מנדיס, תקופת ה"מאספים", חוץ מקהל

המחקים אנו מוצאים גם את המבשרים, אלו הרצים הבאים לפני המשיח החדש: ר' יצחק ערטור, בעל הסגנון החריף והסטירה השוטפת, ר' מרדכי אהרן גינצבורג, מין אליעזר עבד אברהם, המזווג את רבקה יפת התואר, את בת הרועים, את השפה השרידה היחידה, עם תחנה הסגנון הארמי. חתן זה מבבל הוא, ועל יפיו מלעזים קצת, ואולם שריריו חזקים והוא איש חי ורב פעלים. אולם אין שר האומה מסתפק בנסינות בלבד. הוא שואף אל הטפוס השלם. דרכו היא תחנה חשובת-ערך בין מקום למקום. על פני התחנות הקטנות אין הוא מתעכב כלל כמעט, כמו המסע המהיר, או מתעכב לשעה קלה. ואף אנו פוסחים עליהן. מר' משה חיים לוצאטו עד מאפו חסר העיקר מן הספרות. על ידי מאפו נשנתה שוב שירת הרועה והטבע. קולו של הרועה הנפלא היה מתוק כל כך, עד שהפיל תרדמה נעימה על בני דורו. רק מאפו עלה על הררי יהודה וירושלים. אולם בני דורו וגם בני הדור השני שנתקעו בעמק, מאפו לא הניח אחריו יורש. עד היום הזה לא עבר הלילו הנפלא של מאפו למנגן שני. מאפו היה המשורר הלאומי ביותר. הוא היה סמוך ביחד עם בני הנביאים על שלחן ידידיה. ומאפו היה המשורר האוניברסלי ביותר. משורר האהבה, שאין בינינו דוגמתו. עם הצלילים של שיר הרועה הנפלא של מאפו נתנמנם גם הריאליסטן שבמאפו. למאפו היה ודאי חוש חריף של המציאות. עדים הם הציורים הנפלאים ש"באהבת-ציון" ו"באשמת-שומרון". הוא ידע גם את נפש האדם. אולם ידע רק כשהיה עומד על ההר, וכשהאדם הזה היה נביא יהודה או בת שועים ענוגה. אולם על ההרים היה מאפו ענק. ואולם משרד מעל הררי יהודה, נעשה לננס. כשהוא בא לתאר את בני דורו, את ההוה, ניטר ממנו חוש המציאות. גם הוא תאר את געל, זה ההדיוט שקפץ לגדולה: הטפוס-המבשר של "דאס קליינע מענשעלע" של מנדלי. גם הוא נסה לתאר את הצבועים, הרמאים, החונפים ובעלי הטובות, שנתפרסמו אחרי כך על ידי מנדלי. אולם מאפו לא הצליח. ידו של הפייטן היתה רפה מלתאר את ההוה. את כל הטוב והיפה העתיק אל העבר. הטובים שבבני-אדם הם מלאכי מרום, והרעים שבהם – שדי שחת. ודאי הרבה יש פה מן ההשפעה, שהשפיעו עליו רומנים ידועים. אולם השפעה אינה אומרת כלום. ההשפעה היא הגשם, ונפש האדם היא הקרקע. מה מועיל בגשם, כשהקרקע הוא צחות. מאפו היה רומנטיקן, שלא יכול, כנראה, בטבעו לראות את התפארת בהוה, משום שההוה הוא זיהום. הוא ראה יופי רק בהיפה ולא בהמכוער. ולפי שלא יכול לעשות את ההוה לבוש להיופי לפיכך לא הניח אחריו יורשים – הרומנטיקה כהליריקה הן כמו פצע שניזק על ידי כל רוח קלה. להרומנטיקה ולהליריקה אין קיום ואין חיות, כעולם החומר בלא קרום ולבוש. ואם לא – הן מתנוונות. הרומנטיקה של האגדה כשהיא בלא צעיף, היא נס – ואין יורשים לנס. מאפו לא הניח אחריו יורשים. ההשכלה בת-השמים, המליצה הנשגבה של כתבי הקודש נתנונו על ידי להקת המחקים, הבאים תמיד אחרי הפיטן או הוגה הדעות, מזוהמים את המרגליות של המשיח, דשים בתפארת ועושים אותה הולין.

כזו היא התקופה שבין מאפו למנדלי. כזו היה מנדלי בתקופה הראשונה.

אף הוא היה מתעשר מפסלתו של מאפו. אולם הוא כתב את הספור הראשון שלו ה"אבות והבנים", ספור ריאלי. הוא בא לתקן את אשר חסר או עות מאפו. מאפו היה מלובש בגדי כהונה, ומנדלי בא לתפור לנו בגדי חול. הוא תפר את ה"לבוש". כל ימיו היה מנדלי שש על כל ביטוי ופסוק של חולין כעל דבר של קדושה.

גם מנדלי היה רומנטיקן וליריקן. אולם מחוך שהיה חס על הליריקה והרומנטיקה, עטף עליהן לבוש של הומור וסטיריקה. הליריקה בלא ההומור או הסטירה מעוררת פעמים רחמים. בליריקה הערומה יש גם חוצפה, חוצפה של מערומים. מנדלי היה ליריקן נסתר. גם הוא נפל בין השדים – המליצות, ואולם הוא תיקן אחרי כך את חטאו זה: הוא נתן לשון לעם. מנדלי היה חכם ממאפו. הוא כנה לאומה לא בשם בת-ציון העדינה, שם סנטימנטלי ביותר, כי-אם בשם "סוסה", והבה רבה מסותרת בשם הזה. מנדלי היה מחטט באשפת ההוה. אהב את האשפה הזאת, אהב אותה כאיש המדע, כפייטן, השופך קסמים על החולין – על כן זכה להעמיד דור של סופרים. זכה – אחרי שקדמו לו, כמובן, הרצים, פרץ סמולנסקי, י. ל. גורדון ול"ל-ינבלום מצד אחד, ומצד השני המחקים המרובים, שאין להם שם וזכר, ששמותיהם היו מתנוססים על עמודיהם של המגיד, המליץ, הכרמל.

אולם אין דבר הולך לאיבוד בבית גנזיה של התולדה. מאפו לא העמיד בנים בספרות העברית. ירושתו של מאפו עדיין מצפה לבעלים. הרומנטיקה העברית אלמית היא. זהו הליקוי של הספרות העברית החדשה. אין בה אמנון ותמר. כהנים אין בה. בגדי כהונה אין. חליץ הרועים נדס. פקחים יש בספרותנו, ציירים יש, אמנים יש, חסידים יש, מתפרצים יש, יש עורגים נוגים, מקוננים, צמאים, שואפים, בעלי איוב ובעלי קהלת – ואולם שיר השירים אין. לא שיר השירים של העבר ולא של ההוה. חווים אין. מאפו היה יותר אוניברסלי ויותר קוסמוסי ממנדלי. אולם השליט בספרותנו הוא מנדלי, לשונו של מאפו היתה מדברת נשגבות, כשהפייטן עלה על הררי יהודה, ורוח-הקדש היתה שורה על מנדלי דוקא, כשהיה בא עם סוסתו לכסלון ולבטלון. הבה נקוה, ששר האומה יוציא מבית גנזיו את ירושתו של מאפו וימסרנה לאהובו.

שני המשיחים הללו, מאפו ומנדלי, היו גם מבורים זה לזה. מאפו הכשיר את הריאליסטן מנדלי, ומנדלי יצר לבוש בשביל החזון של מאפו והכשיר את הקרקע בשביל גרעיניו של מאפו, שלא עשו עדיין פרי. ואם מנדלי הוא הסבא של הספרות, הרי מאפו הוא אביה. קדם האב להסבא, שאין מוקדם ומאוחר בתולדות הרוח. וכן קדמה השפעתו של מנדלי להשפעתו של מאפו. אולם שני היוצרים הגדולים הן כבר נתנו את ידיהם זה לזה לשלום ולאחזה של סינתיזה. הבה נקוה, ששר האומה יזווג את הנשגב שבמאפו עם המוצק שבמנדלי, את תפארת העבר עם יפי ההוה וייצר מהם טפוס שלישי, מוצק משניהם ונעלה משניהם, שיכיל את המיסטיקה של ר' מ. ת. לוצאטו עם הרומנטיקה והריאליסטמו של מאפו ומנדלי, שיהיה גאה ונשגב בהוה ובעבר, שרגליו תהיינה עומדות על הררי יהודה, ופיו יאמר שירה של יום ושל הימים הבאים, והיה חוזה חזיונות נשגבים בלשון העברים לאנושיות.